

Kis János Húsz év múltán

Húsz év nagy idő egy ember életében. Hát még ha közben a világ is akkorát fordul, mint a Beszélő indulása óta. Ennek a húsz esztendőnek közel felét az illegális Beszélő szerkesztőivel töltöttem el. Közös vállalkozásunk ráadásul nem kenyérkereseti tevékenység volt, de még csak nem is hivatás, hanem életforma. Állandó készenlétet kívánt, nem ismerte a határt magánélet és köztevékenység között. Azok a napok mégis végtelenül távolinak tűnnek. A világ, amelyben független újságot csak a rendőrség elől bujkálva lehetett kiadni, elsüllyedt, egy történelmi cezúra választja el tőlünk. Már azt is nehéz felidézni, mit is jelentett az: illegális lapot szerkeszteni. A szerkesztők neve, lakcíme, telefonszáma fel volt tüntetve a Beszélő kolofonján, a rendőrök hogy úgy mondjam, házhoz jöhettek.

Ha nyíltan megnevezhettük magunkat, miért kellett bujkálni mégis? Ha pedig bujkálni kellett, hogyan nevezhettük meg magunkat? S ha ez lehetséges volt, miért voltunk olyan kevesen, akik a rendszerrel való nyílt szembenállást választották? Ma már nekünk magunknak is el kell tűnődnünk azon, milyen volt a késő kádári diktatúrában vállalni a nyílt ellenzékiiséget. Ha az ember visszagondol az estére, amikor a Beszélő szerkesztősége először összeült, sűrűsödő ködbe néz.

De mielőtt túlzottan meghatódnánk önmagunktól, vegyük észre: nem a Beszélő alapítóinak születésnapja van most, hanem a Beszélőé. Ahhoz, hogy az illegális Beszélő létezhesse, kétségkívül szükség volt a szerkesztők, szerzők, nyomdászok, terjesztők erőfeszítéseire. De a lap több volt e sok-sok ember áldozatos összeműködésénél. Embléma volt: egy magatartás, egy álláspont, egy politikai szemlélet hordozója. "A Beszélő szerint...", "A Beszélő nem ért egyet azzal, hogy...", "A Beszélő tiltakozik az ellen, hogy...", "A Beszélő azt javasolja, hogy..." - ezek természetes fordulatok voltak a rendszerváltás előtti években. A lap személyisége elvált a munkatársak személyétől, önálló életre kelt. Ez az a történet, amelynek magától értetődő határpontja, az első szám megjelenése, húsz évvel ezelőtre tehető.

Lapunk különös csillagzat alatt indult.

Amikor az első szám nyomdába került, Lengyelországban még legális volt a Szolidaritás. Mire a kinyomtatott példányok eljutottak az olvasókhoz, Jaruzelski már végrehajtotta államcsínyét. Úgy tűnt, megismétlődik 1956 és '68 története, újabb bizonyítékot szereztünk arra, hogy a Szovjetunió árnyékában semmiféle demokratikus mozgalom nem lehetséges. Kétségbeesés és tanácstalanság lett úrrá a kelet-európai demokratákon. A megrendülésen a Beszélő is osztozott. De a tanácstalanságon nagyon hamar sikerült úrrá lennie. Elsőként mondta ki, még a varsói puccs melegeiben, hogy "a szükségállapot kihirdetése nem a lengyel válság vége, hanem az általános kelet-európai válság kezdete". Innen kelteződik a lap önálló politikai vonala. Magyarországon a demokratikus ellenzék fellépését elejétől fogva viták kísérték. Sokan gondolták úgy, hogy az ellenzék kihívó magatartása, nyílt jogkövetelése veszélyezteti az ország aránylag kedvező állapotait. Az '56-os forradalom leverése és a megtorlás évei után létrejött valamiféle íratlan alku a kommunista hatalom és a társadalom között. A hatalom átengedte a magánéletet a társadalomnak cserében azért, hogy a társadalom elfogadja: a közügyeket át kell engednie a hatalomnak. Tagadhatatlan, a kompromisszum komoly előnyökhöz juttatta az országot. S az is bizonyos, hogy a hatvanas években nem volt politikai alternatívája. Morális kitartásra lett volna mód persze akkor is, akadt is néhány szép példa rá. Gyakorlati engedményeket azonban csak megalkuvás útján lehetett szerezni. A demokratikus ellenzék bizonyítani akarta, hogy a hetvenes évek második felében ez már nem így van. Egyfelől, a megalkuvás már nem hoz újabb előnyöket: a kádári politika kimerítette tartalékait. Másfelől, már eredményesen lehet tiltakozni, követelni, nyomást gyakorolni. Megkezdődhet a pluralizálódás, a civil társadalom szerveződése. A Jaruzelski-puccsot nagyon széles körben úgy értelmezték, mint az ellenzéki politika kudarcának bizonyítékát. Önként kínálkozott a konklúzió: vissza kell menni oda, ahonnan az ellenzék elrugaszkodott, a jól bevált alkuhoz. A Beszélő azt írta: nem vissza kell menni, hanem előre. Ha nem tévedek, elsőként mondta ki az egész térségben, hogy december 13-ával megkezdődött a szovjet világrendszer általános válsága. Azt mondta, hogy az '56 november 4-ével, '68 augusztus 21-ével való párhuzam pusztító látszat. A Szovjetunióknak már nincsenek eszközei Kelet-Európa stabilizálására. Brezsnyevék már csak arra képesek, hogy erőfitogtatással akadályozzák meg a szovjet világrendszer széthullását. Utódaiknak azonban kezdeniük kell valamit az örökbe kapott csődtömeggel. Erre a helyzetre kell Magyarországnak felkészülnie, mert a válság minket sem fog elkerülni. Hosszú, akár évtizedekig is tartó átmenettel számoltunk. De bizonyosak voltunk benne, hogy a folyamat néhány éven belül megkezdődik. A felkészülésnek kulcskérdése volt a szembenézés a legújabbkori magyar történelemmel, mindenekelőtt az '56-os forradalom hagyatékával. A kádári alkuajánlat magában foglalta, hogy '56-ról - a forradalomról és a rá következő megtorlási hullámról - szó se essék. Az alku elfogadásában az volt a legrosszabb, hogy aki belement, az még közösséget is vállalt az elnyomójával: együtt hallgatott Kádárékkal hatalomra kerülésük véres titkáról. Kényszerből hallgatott, de nem külső kényszer hatására. Nem lehetett azt mondani a gyerekeknek, hogy nézd kisfiam, mit hozott neked apuka, ezt a Kádár bácsi küldi, tudod, az a véreskezű gyilkos. A Beszélő abból indult ki, hogy az országnak ki kell gabalyodnia az elhallgatások és hazugságok szövevényéből. Ez alapvető erkölcsi érdek, de politikai érdek is, mert enélkül nem lesz erő a rossz kompromisszum felmondására. Ugyanakkor a Beszélő nem volt egy új '56 előhírnöke. Hűség a forradalomhoz - forradalomvárás nélkül: ebben foglalható össze a lap viszonya '56 örökségéhez. Azt tartotta fontosnak megmutatni, hogy a forradalom hagyatéka folytatható nem forradalmi helyzetben,

nem forradalmi politikával is. Ebben vitája volt a demokratikus ellenzék plebejusaival, akik arra számítottak, hogy ha a rendszer meginog, a nép az utcára tódul, és elűzi a hatalom birtokosait, mint '56-ban. A Beszélő politikailag üresnek ítélte a forradalmi retorikát, alkalmatlannak arra, hogy a nyolcvanas évek magyar társadalmának politikai képzelőerejét megragadja. Úgy ítélte meg, hogy a túlnyomó többség nem akar még egy forradalmi megrázkódtatást, és hogy ez így lesz a krízis pillanatában is. A forradalomvárás egy marginális kisebbség sajátja, vélte a lap, ő pedig a többséget kívánta megszólítani. Neki akart segíteni abban, hogy belássa: túl lehet lépni a kádári rezsimen forradalmi összeomlás kiprovokálása nélkül is.

Így kerülhetett abba a helyzetbe, hogy 1987-ben elsőként mondja ki: a kádári időknek vége, Kádárnak mennie kell. Ez a Társadalmi Szerződés első lapján szerepelt. Amikor a Társadalmi Szerződés a Beszélő szerkesztőségében megszületett, már itt volt a pár évvel korábban jóslt politikai válság. A lap programjavaslata azt próbálta megmutatni, hogy van mód gyökeres változásra a közvélemény túlnyomó részében félelmet keltő konfrontálódás nélkül is.

Lehetséges politikai struktúraváltás, ami ugyan nem valósítja meg a többpártrendszerű, parlamenti demokráciát, de megnyitja az utat a demokrácia felé tartó, rendezett fejlődés előtt. Az elgondolás az volt, hogy ha a parlamentbe korlátozott számú helyre bekerülhetnek független képviselők, ha ugyanakkor a parlamenten kívül megkezdődhet a politikai eszmék körüli gyülekezés és egyesülés, s ha a sajtó szabadsága is átlép egy kritikus küszöböt, akkor mindhárom ágon megindulhat az átalakulás, és a három tendencia összetalálkozása el fog vezetni a valódi többpártrendszerig. 1987 és '89 között valami hasonló folyamat zajlott le, noha annyira gyorsan, hogy a javasolt szerződés megkötésére sor sem került. Mire a felek tárgyalóasztalhoz ültek, már csak a szabad választásokról, az alkotmányos, többpártrendszerű demokrácia bevezetéséről lehetett tárgyalni.

Az 1989-ben tárgyalásos úton létrehozott harmadik magyar köztársaságot kevesen érzik a magukénak. Intézményeit úgy lehet a hatalom birtokában rombolni, hogy az állampolgárok közössége meg se moccan a védelmükben. Ez óhatatlanul fölveti a kérdést, nem lett volna-e mégis jobb, ha a régi rendet a tömegek felkelése dönti meg, ha az új rend népforradalomból születik. Ami engem illet: nem hiszem.

A győztes forradalmaknak nem csak hozadéka van - rettenetes ára is. De ezt a vitát most nem érdemes lefolytatnunk.

A kérdés feltételezi, hogy 1989 politikai döntéshozói két egyaránt lehetséges út közt választottak. Dönthettek volna a forradalom mellett is, de a tárgyalásos, rendezett átmenet mellett döntöttek. A Beszélő álláspontja az volt - és ezzel az állásponttal szemben nem hangzottak el új érvek -, hogy a forradalmi út a késő kádári Magyarországon nem választható. Túlságosan kevesen vannak azok, akik a kritikus pillanatban készek a forradalmi cselekvésre. De mindaz, amit a Beszélő politikai vonaláról elmondhatunk, együtt is csak ahhoz lett volna elegendő, hogy a lap az ellenzék szerveződésének hasznos eszköze legyen. Ez is szeretett volna lenni. Azonban ennél több is.

A Beszélő marginális helyzetben készült. Nem volt szerkesztőségi hivatala, még a lakásokat is váltogatni kellett, ahol a szerkesztői munka folyt. A szerkesztők állástalanok voltak, és a laptól sem húztak fizetést. A szerzőknek nem tudtak honoráriumot fizetni. A nyomdával és a terjesztő hálózat központjaival konspirált kapcsolatot kellett fenntartani. Állandóan a nyakunkon volt a rendőrség.

A magunk elé állított mércét mégis magasra tettük. Nagy példányszámú, megbízható rendszerességgel megjelenő lapot akartunk csinálni. A Beszélő minden száma legalább kétezer példányban jelent meg. Ez több volt, mint némelyik befolyásos kulturális folyóirat

példányszáma. És akkor nem számítottam az olvasók egy része által készített fénymásolatokat, és a legnagyobb sokszorosítót, a Szabad Európa Rádiót. Tény az is, hogy egyetlen kényszerű késlekedést leszámítva a megjelenés negyedévenkénti rendszerességét is sikerült tartani.

Ám a szerkesztőség ambíciója ennél is nagyobb volt. Végig arra törekedtünk, hogy marginális helyzetünkben is mértékadó lapot csináljunk. Nem olyat, amely "ahhoz képest" egész jó, hanem olyat, amely egyszerűen csak jó.

Húsz év múltán már megállapítható, hogy ez mennyire sikerült.